

OLASZ SÁNDOR

„Az igaz meghallása”

EMLÉKEZÉS A 75 ÉVE SZÜLETETT GREZSA FERENCRE

„A tudományban az a szép, hogy egy szeglet kockájában is több méltóság és maradandóság van, mint az emberi becsvágy s vérengző kedv egész teátrumában.”

(Németh László: Apáczai)

A mai kor embere abból a képességéből él, hogy gyorsan és nyomatékosan el tud felejteni mindent. Pedig nem teljesen mindegy, hogy egy ember él-e vagy meghalt. Ha valaki eltűnik a halandók sorából, nem lép azonnal egy másik a helyére. A halott helyén hézag marad. Mindannak, ami nőtt, formálódott, sok idő kellett a növéshez, s mindannak, ami elpusztult, sok idő kell, hogy elfeledjék. Mi, akik Grezsa Ferenc életének és halálának közeli és távoli tanúi voltunk, tizenhat éve a hiányt érezzük. Valamint azt, hogy Grezsa számunkra végérvényesen és meghatározóan hátrahagyta a maga nyomait.

Alig van magyar irodalomtörténész, aki annyira azonosult volna egy vidéki várossal, mint Grezsa Ferenc. Kiskunmajsán született 1932. július 16-án, de 1957-től több mint három évtizedet töltött Hódmezővásárhelyen. Vásárhely tudósa, nemcsak földrajzilag, amennyiben itt élt, hanem lelkileg is. Amikor 1969-ben egy interjúban megkérdezték tőle, mit jelent számára Vásárhely, így válaszolt: „Úgy érzem, a múlt, a művészet itt valahogy jobban beleivódott az emberi kapcsolatokba, mint másutt. Ebben a kisvárosban díszletek nélkül, mehökkentő természetességgel lehet találkozni a legmagasabb rendű szellemi élményekkel; piederstál nélkül, emberi közvetlenséggel szól az emberhez a néprajzos Kiss Lajos, az író Németh László, a festő Kohán. Sehol nem éreztem annyira a közösséget összetartó kohéziós erőt, mint itt; minél messzebb szakaszt el valakit a hivatás e várostól, annál nagyobb erejű a ragaszkodás iránta. Otthonommá vált, én sem hagynám el szívemben.”¹ (Nem is hagyta el. Inkább másfél évtizedig „ingázott” Szeged és Vásárhely között.)

Egyéni gazdálkodó parasztszülők (apja Grezsa Ferenc hentes mester, anyja Á. Molnár Irén) gyermekeként – minden bizonnyal a szívós szülői ambíciónak is köszönhetően – a kecskeméti piaristáknál végzi tanulmányait, s 1950-ben ott érettségizik, az akkor már Katona Józsefről elnevezett gimnáziumban. Pályáját formáló mozzanat lehet, hogy fiatal tanára volt a Válaszban publikáló, később kiváló Katona-kutató, Orosz László. Az Eötvös-kollégium szellemét hozó fiatal tanártól kapta kölcsön Grezsa Ferenc a Választ, a Fórumot, a népi írók köteteit.

¹ Két flekk Grezsa Ferencsel. Tiszatáj, 1969. 11. sz. 1038.

Greza Ferenc rendkívüli veszedelmekkel teli időszakban, az ötvenes évek első felében járt a Szegedi Tudományegyetemre, itt szerzett magyar szakos tanári diplomát 1956-ban. A nyomasztó külvilág ellenére az egyetem valóságos azilum volt. A leendő magyar tanárok Baróti Dezsőt, Koltay-Kastner Jenőt, Halász Elődöt, Klemm Antalt és Mészöly Gedeont hallgathatták. Baróti professzor akkor kezdte meg a magyar irodalom tanszéken a Juhász Gyula kritikai kiadás munkálatait. Ebben a többnyire hallgatókból álló kutatócsoportban, melyet később Péter László vezetett, Greza Ferenc is részt vett. Sőt, valóságos szeniora lett a kis csapatnak.²

Szakedolgozatát Juhász Gyula máramaroszi éveiről (1906–1907) írta, munkájának sikerességét bizonyítja, hogy az Irodalomtörténeti Közlemények 1957-ben megjelenteti, sőt, részletét a Páku Imre szerkesztette Juhász-émlékkönyv (1962) is átveszi. Ez az írás – jóllehet korábban is publikált apróbb cikkeket – tudományos munkásságának első fontos dokumentuma. A költő életének legmozgalmasabb négy esztendejét, Négysesy László híres stílusgyakorlati szemináriumainak, a Babits Mihállyal és Kosztolányi Dezsővel való barátságának a történetét *Juhász Gyula egyetemi évei* című könyvében (1964) írta meg. Már ezt a korai munkáját az aprólékos filológiai kutatás szorgalma és pontossága jellemzi. Az Irodalomtörténeti füzetek sorozatban megjelent kötet ma is nélkülözhetetlen a századelő forrongó szellemi életének megismeréséhez. Juhász Gyula összes művei kritikai kiadásában Greza Ferencnek az 5. és a 6. kötet (Prózai írások 1898–1917, 1918–1922) sajtó alá rendezése köszönhető.

A diploma után Greza Ferenc rövid ideig (1956–57) Kisteleken tanít. (Ide már nős emberként megy. Feleségével, Kertész Eszterrel, aki évfolyamtársa volt, 1956-ban kötött házasságot.) 1957-től munkahelye az évszázados múltú Bethlen Gábor Gimnázium, amely Alma Mater volt Tornyai Jánosnak és Endre Bélának, ahol Németh László kísérletezett a komplex tárgyak történeti szempontú tanításának módszerével. 1962-ben nevezték ki igazgatónak, azóta szerkesztette az iskola Évkönyveit, melyben tanártársai és a maga helytörténeti dolgozatait publikálta. 1964-ben szerkesztője volt a *Vásárhelyi Tanulmányok* című folyóirat vállalkozásnak. Ha a fiatalon is tekintélyes igazgatóra gondolok, a benne megtestesült szigor és liberalizmus ritka egyensúlyát idézhetem föl. Tudásáért és humánusáért tisztelte őt mindenki. Igazi nevelő volt, aki a rábízott közösségért felel. Tudós tanár, aki remek kollégákkal vette körül magát. Tanártársai – Németh Lászlóval szólva – nem tantervet lebonyolító automaták voltak. A kor vidéki dogmatizmussal tetézt ideológiája valójában az intézmény falain kívül maradt. Bizonyára nem a szépítő messzeség mondatja, hogy a gimnázium az ország legjobb középiskolái közé tartozott akkor. A hatalmas intézmény napi ügyei érthetően kevés időt hagytak az írásra. Greza Ferenc akkor úgy érezte, csak „végszükségben” veti papírra véleményét. Olvasni jobban szeretett, mint írni. Tervei akkor inkább olvasmányokra és nem tanulmányokra vonatkoztak. A kortárs magyar irodalomnak azonban már ekkor nagyon sok értékes művét ismerteti, bírálja – elsősorban a Tiszatáj lapjain. A lappal az 1960-as évek végétől Greza Ferencnek egyre szorosabb és termékenyebb kapcsolata alakult ki. A hetvenes és nyolcvanas években

² Ilia Mihály: Fiatalkori arckép – távolodóban. Tiszatáj, 1991. 8. sz. 56–57. Itt olvashatjuk: [Greza Ferenc] „diákköri dolgozataival vitathatatlan tekintély lett előttünk. Jószerivel szeniorunk volt, a Juhász-kutatásban az ő vezérletével jártunk könyvtárba, szegedi, nagyváradi, pesti napilapokat böngészni.”

írásainak megközelítően a fele a Tiszatájban jelenik meg, miközben szakfolyóiratok és rangos élő irodalmi lapok versenyeznek kézírataiért. Amikor 1986-ban betiltják a Tiszatájt, a helybeli vezető értelmiségiek közül a leghatározottabban ő áll ki a lap és szerkesztői mellett. (Nem is kedvelték emiatt az akkori „hatalmasságok”. Nem lehetett a Németh László Társaság első elnöke, s professzori kinevezése is érthetetlenül késett.)

Amikor 1975-ben Grezsa Ferenc elfogadta a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola hívását, minden bizonnyal a tanítás és a tudomány gyakorlásának magasabb szintje lebegett a szeme előtt. Irodalomtörténeti-kritikusi munkássága is ekkor bontakozik ki. Igaz, a Magyar Irodalom Tanszék vezetőjeként és 1979-től 1983-ig főigazgató-helyettesként óriási adminisztrációs munka nehezedett rá. Am néhány év alatt megírta, s 1979-ben meg is védte kandidátusi értekezését. Grezsa Ferenc érdeklődésének középpontjába már gimnáziumigazgatói éveiben a 20. század egyik legnagyobb írói és gondolkodói teljesítménye került. A választást természetesen az értéktudat és nem a lokálpatrióta elfogultság magyarázta. A hetvenes–nyolcvanas években már nem nézték olyan rossz szemmel, ha valaki Németh Lászlóval foglalkozik. Az életmű azonban változatlanul ott a túrérszélhatáron, épp a legizgalmasabb tanulmányok és esszék esetében még a hatalmi tiltás reflexei működnek.

A kandidátusi disszertációnak készült *Németh László vásárhelyi korszakát*, mely kötetben 1979-ben jelent meg, így intonálja Grezsa Ferenc: Németh László vásárhelyi éveinek ideje „az egész életmű megítélése szempontjából alapvető jelentőségű téma. Ekkor történik meg benne az »elemek végső elrendeződése«.” Ha a tanulmányírónak a Tanú, akkor a szépírónak éppen az „óraadók királyságának” vásárhelyi éve jelentik a fénykort: „a kísérletező író-pedagógus műhelyében szembesül az utópiateremtő hajlam és a növekedő realitásérzék: ebből a feszültségből születik meg a tanügy rendezésének gyakorlati terve és az írói pálya természettudományos realizmusa”.³ Grezsa Ferenc valójában Németh valóságos itteni tartózkodásánál tágabban fogja föl a vásárhelyi korszakot. Az írói pálya 1945-től 1953-ig számítható periódusát vizsgálja.

Grezsa a pálya szakaszos ritmusát ismeri föl, azt, hogy nem a fokozatosság, hanem a „növés-lökések” a meghatározók. Képet ad könyvében élet és mű, történelem és gondolatrendszer összefüggéseiről, a regények, drámák elemzései homályban maradt mozzanatok értetnek meg. Már az első lapok után nyilvánvaló, hogy örömmel és szeretettel írt munka Grezsa Ferenc könyve. A monográfus hőse iránti megbecsülése azonban nem akadály, hanem segítség. A gazdag szempontrendszer, az érzékenység a műértésben – mindmind összefügg ezzel a szubjektív mozzanattal. Grezsa hangsúlyozza, hogy a módszert az életmű természete „írja elő”. Ezért is fordít figyelmet Németh naplójára, levelezésére, sok-sok műhelytanulmányára, önértelmező jegyzetére. A filológiai gondosság, az éveken át tartó részvizsgálatok eredményeinek fölhasználása, a hatalmas anyag egységbe fogása példás kutatói munkára vall. Az életrajzból a személyiség alakulását, a mű lényegét magyarázó elemek jutnak szóhoz. Öncélú biográfiai búvárkodásba nem téved, ám teljesen egyértelmű, hogy a szerző számára nem halott, s ami történt vele, fontos lehet a mű értelmezésében. Már az első Németh-könyv is igazolja, Grezsa olyan irodalomtörténész, aki óvakodik a módszernek a mű fölé kerekedésétől, a mű az ő szemében nem illusztráció, nem valamely elmélet visszaigazolása.

³ Grezsa Ferenc: Németh László vásárhelyi korszaka. Bp. 1979. 5.

Greza Ferencnek azt sikerült fölmutatnia, hogy a Németh-oeuvre erkölcsi és szellemi vezérmotívuma, a minőségelv – a kor „mozarti dallamát” megtalálva – a vásárhelyi években is korszerű választ tudott adni. „Ennek egy magyar kisváros – írta Domokos Mátyás – éppúgy színtere lehet, mint New York vagy Párizs; szellemi becsület és érzékenység dolga az egész.”⁴

1984-től Greza Ferenc a szegedi József Attila Tudományegyetem II. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője, előbb egyetemi docens, majd 1990-től professzor. Az egyetemen immár a leendő középiskolai tanároknak tanítja a Nyugat-korszak, valamint a két háború közötti időszak magyar irodalmát. Németh László életművét időben mintegy visszafelé kutatja: az 1970-es évek végén, a 80-as évtized elején a vásárhelyi után figyelme a háborús korszak felé fordul. Ennek a munkának az eredménye az 1986-ban (1985-ös dátumozással) megjelent *Németh László háborús korszaka* című könyve, mely – a sorozat többi darabjához hasonlóan – jóval több, mint irodalomtörténeti korszakmonográfia. Több, mert Németh munkássága is túlmutat az irodalom érvényességi körén. Greza pontosan érzékelteti, hogy Németh a korszakhatár vége felé mind jobban elszigetelődik. Ám hatása az ifjúságra, értelmiségre egyre nagyobb. Vajon mi a magányos, mégis – az egyszemélyes exodus ellenére – sokakra ható alkotó titka? Greza megmutatja, az író kivonulhatott ugyan, gondolatai azonban változatlanul hatottak, mivel ott és akkor a legfontosabb kérdéseket ragadták meg.

Greza Ferenc olyan vitákban is mert határozottan állást foglalni, melyek még napjainkban is föllángolnak olykor. Olyan Németh-tanulmányokkal kellett foglalkozni, amelyek – hitegetések és manipulációk ellenére – hosszú ideig nem jelenhettek meg az életmű-sorozatban. A *Kisebbségben*, a szárszói beszéd és még sok más, a hatalomnak nem tetsző írás végül is a Greza Ferenc-től sajtó alá rendezett *Életmű szilánkokban* (1989, 1–2. köt.) és *Sorskérdések* (1989) című kötetekben válhattak újra hozzáférhetővé. Greza hangsúlyozta, hogy a sokat vitatott és nem is szerencsés kategóriákban inkább magatartásmodell és szemlélet rejlik, a megkülönböztetés etikai és nem esztétikai értelemben értelmezhető. (Jóllehet ezeket a metaforákat később maga Németh is elhibázottnak minősítette.)

A Németh háborús éveit tárgyaló monográfia alapján a Tudományos Minősítő Bizottság 1990-ben az irodalomtudomány doktorává nyilvánította. Ugyanebben az évben azonban már megjelent a harmadik korszakmonográfia is, a *Németh László Tanú-korszaka*.

Németh egyszemélyes folyóirata 1932-től 1937-ig jelent meg ugyan, a korszak időtartama azonban – a monográfus érvelése szerint – jóval nagyobb ennél: az 1929/30-as fordulótól az 1937/38-as újabb váltásig tart. A Tanú így több, mint irodalmi orgánus; a folyóirat „csupán” megtestesíti, csúcsteljesítményként jelképezi az alkotói korszakot. A monográfia a pálya közel tízéves szakaszát négy periódusra osztja. Mindegyikben egy-egy vezéreszme kerül a centrumba. *A szellem embere* című részben így (az 1929 végétől 1932 szeptemberéig tartó időszakban) a mindenféle rész- és csoportérdekeket elutasító, a politikától tartózkodó, mintegy a babitsi eszményt (*Az írástudók árulása*) követő író portréját rajzolja meg. A Tanú elindítása után (1933 novemberéig) Németh műhelye – a minőség-eszmény formálódása miatt – valójában az *Eszmék laboratóriuma*. A *Reform és mozga-*

⁴ Domokos Mátyás: Igazság és kötelesség. Gondolkodó Vásárhelyt (Greza Ferenc Németh László-könyvének margójára) In: Átkelés, áttűnés. Bp. 1987. 11–30.

lom ösztönzőjévé alakuló Tanú (1933 ősze és 1935 nyara között) a szellemi élet csatározásaiban aktív szerepet vállaló Németh bemutatására ad lehetőséget. 1935-től, a „belső körrel” megelégedve, ismét a tanulmányba, a szépirodalomba zárkózik az író (*Visszatérés a szépirodalomba, tudományba*).

Az alapvető magyarázó elvek fogalmi tartományaiból Grezsa Ferenc a magatartás- és esztétikai jegyek sokaságát hívja elő. Az imént elegendő volt a tartalomjegyzékből ideírni a fontosabb címeket, máris körvonalazódott a monográfia szerkezeti rendje, amely a hatalmas anyag értelmét és összefüggéseit tükrözi. Grezsát a gondolkodás, a morál, a művészi és az azon túlmutató szerepvállalás, valamint az írói teljesítmény együttes folyamatrajza érdekli, s könyvét olvasva a szerteágazó, sok műfajú életművet valóban szinte alakulása, működése közben látjuk. Az életmű hisztológiája ez, s nemcsak a morfológiája. Külön ki kell emelnünk tehát az anyag közlésének rendjét, dramaturgiáját. Grezsa a részletek értelmét érzékeltetve azokat a nagy folyamat szerves részévé integrálja. Nem az életrajz menetét követi, hanem a személyiség, a világkép alakulását. Grezsa Ferenc módszerét ugyan nem elsősorban az elméleti beállítottság, a teoretizáló hajlam határozza meg, de próza-elemzéseiben az elbeszélés vizsgálat új feladatait és lehetőségeit is figyelembe vette. Így a különféle szemléletformák, módszerek és eljárások kombináló érvényesítésével jellemezhető munkája. Nem ritkán határterületen mozog, hiszen a történelmi kort, a politikai életet, a filozófiai háttért is rekonstruálnia kell, s emiatt a historiográfus, az eszmetörténész, a politológus, a filozófus szempontjait sem zárhatta ki. Valójában a monográfiára is érvényes a csongori keresztút metaforája. Németh a harmincas években (képzeltbeli) csongori hármashúthoz érve mindig a középsőt választotta – világnézeti, történelmi értelemben és irodalomfölfogásban egyaránt. Grezsa is választhatta volna az irodalomtörténet hagyományos módszerét, de a szövegközpontú műértelmezések útját is. A kettő között a harmadik mellett döntött.

Grezsa Ferenc monográfiái után nemcsak Németh László életművét, hanem 20. századi irodalmunk folyamatait is világosabban látjuk. A Németh-életmű első számú ismerője tárgyilagosan, az apológia és az elutasítás végleiteit kerülve írta meg a tudósi-emberi tisztesség és fölkészültség példaadó műveit. Joggal gondolta Vekardi László: „Többről, sokkal többről van szó Grezsa monográfiái esetében, mint hogy egy nagy életmű meglelte méltó méltatóját. Ez sem lenne persze kevés, kivált egy annyiszor és annyira félreismert és félremagyarázott író esetében, mint Németh. De Grezsa útja Németh oeuvre-jén át, maga mögött a halállal, valahogyan más. Németh kedves XI. századából és kedves eposzából véve a hasonlatot, rolandi hűség ez és rolandi győzelem. Grezsa műve a németh-i életmű szerves és kiszakíthatatlan részévé növekedett.”⁵

A Tanú-korszakot tárgyaló monográfia után Grezsa Ferenc figyelme Németh László utolsó pályaszakasza felé fordult. Vázlat, elkészült fejezet, sajnos, nem maradt ránk, a korszak periodizációjára vonatkozóan is mindössze egyetlen utalás van. Ám „*A mintaélet forradalma*.” *Írások Németh Lászlóról* című kötet⁶ számos szöveghelye körvonalazza Grezsa Ferenc elképzeléseit. A *Magyar műhely*-korszak esszéírásában például – miközben elemzés, áttekintés és program változatlan összhangjáról beszél – az érett kor rendszerező

⁵ Vekardi László: Grezsa Ferenc sírjára. *Tiszatáj*, 1991. 8. sz. 63.

⁶ Grezsa Ferenc: „A mintaélet forradalma”. *Írások Németh Lászlóról*. *Tiszatáj Könyvek*, Szeged, 1998.

nyugalmát emeli ki: „Kevesebb az utópikus elem, több a történeti érzék és belátás. A stílus stendhali csillogása mögött az élet gazdagságának tolsztoji teljessége tárul föl. /.../ az ész-szé szinte eleven organizmusként lélegzik. Ritmikus tágulás és szűkülés: a gondolat nemcsak az intuíció rakétaszzerű megvillanása, hanem az emlékezés tárgya is, van története és pillanata. Megemelkedés és alászállás: a konkrét és elvont, a személyes és egyetemes közt szakadatlan a nézőpontváltás.”⁷

1981-től Grezsa Ferenc a Szegeden megjelenő Kincskereső című gyermekeknek szánt irodalmi folyóirat főszerkesztője. Egy évtizeden át a jó ügynek kijáró lelkesedéssel szolgálta ezt a lapot. A tét hatalmas volt (s az ma is): sikerül-e – a sokféle csábítás ellenére – visszahódítani az olvasót? A rohanó, elmélyedésre egyre képtelenebb ember visszatál-e az igazi irodalmi értékekhez? Ezt a veszélyes folyamatot akarta a Kincskereső (Grezsa Ferenc mellett Baka István és Simai Mihály) a maga eszközeivel megállítani. Ez a lap – Grezsa Ferenc szavaival – nem tolt gyerekirodalmat a gyermek és a nagy költők közé. A Kincskereső tartalomjegyzéke ezért azonos a klasszikus és a kortárs irodalom élvonalbeli alkotóinak névsorával.

Irodalomtörténeti, kritikusi munkásságáért⁸ Grezsa Ferenc 1988-ban József Attila-díjat kapott. Élő irodalmunkat szemmel tartó, értékelő tevékenységét is elismerték ezzel. Az újabb magyar irodalom utóbbi évtizedeiből elsősorban a népiség hatókörében nevelkedett alkotókhoz vonzódott. Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Nagy Lászlóról, Kányádi Sándorról, Csanádi Imréről, Fodor Andrásról, Tornai Józsefről és Ágh Istvánról többször is írt. Csoóri Sándornak szinte mindegyik könyvét méltatta, s tanulmányokat is készített róla. Akár ezekből az írásokból összeállítható lenne Csoóri Sándor portréja és pályaképe (a 80-as évek végéig). Ám az akkori fiatal generációk egy-egy kiemelkedő alkotójáról is értő bírálatokat publikált. A különféle törekvések iránti toleranciára bizonyíték Vas Istvánról, Csorba Győzőről, Nemes Nagy Ágnesről írt kritikája. Grezsa kritikusként is az értékre, a minőségre figyelt. A tudományos élet, az oktatás mellett az élő irodalom forrongó világában is tekintélynek számított. (1983-ban a Debreceni Irodalmi Napokon az Alföld nívódíját vehette át. 1992-ben a Tiszatáj első – már posztumusz – díjazottja is ő volt.)

Életének utolsó éveiben megteremtette a Németh László Társaságot, melynek 1989-től elnöke volt. Németh munkásságának megismertetésén, a hagyományápoláson túl a Németh László-i erkölcsi és gondolati igényesség jelenbeli erősítését is várta a társaságtól. Rangos tudományos konferenciákat is szervezett 1988 áprilisában (*A Tanú mint alkotói korszak*) és 1990 tavaszán (*A gondolkodó Németh László*).

1985 tavaszától haláláig (1991. június 12., Hódmezővásárhely) Grezsa Ferenc már kettős szorításban élt: nemcsak a sok-sok teendővel, hanem a súlyos betegséggel is meg kellett küzdenie. De még ekkor is fáradhatatlanul, a kötelességét tudó ember elszántságával, hihetetlen önuralommal végezte munkáját. Szépen ír erről a helytállásról Vekerdi László: amíg nem fejezte be a Tanú-korszakról szóló nagy monográfiát, „nem engedte magához, késlekedni kényszerítette a halált. Győzött, s a győzelem jutalma a gyönyörű harmadik kötet.”⁹

⁷ Grezsa Ferenc: Megmentett gondolatok. In: „A mintaélet forradalma”, 119–24.

⁸ Grezsa Ferenc: Vonások és vallomások. Tanulmányok, kritikák. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999.

⁹ Vekerdi László, i.m. 63.

Amikor Grezsa Ferenc szakmai és emberi értékeit összegzem, a szerepből talán némiképp kiesve, a tárgyias biográfiát és tudományos életrajzot kiegészítve, az emlékek sokaságát, a vallomás eszközeit is segítségül hívhatom. A munka, a feladatok megszállottja volt, az erők koncentrálásának, műveltség és intellektus működtetésének kivételes képességével. A posztmodern korban – széthullás és töredékesség helyett – organikus személyiség. „...értékdeficites, értékinstanciákat felfüggesztő és tagadó világunknak kétségbeejtően szüksége van Grezsa Ferenc életpéldázatára” – írta Imre Mihály.¹⁰ Szeretett sokat és jól dolgozni, lendületét sokan csodáltuk. A ráció és pontosság benne humorral és megértő emberséggel párosult. A tudós szemüveg mögül nemcsak szigor, hanem szeretet és biztatás sugárzott. Tudásának és személyiségének fájdalmas hiányát érezzük, amíg élünk.

¹⁰ Imre Mihály: Az eklézsiaépítő emlékezete. Grezsa Ferenc 70. születésnapjára. Tiszatáj, 2002. 8. sz. 98.